

Manuals de supervivència

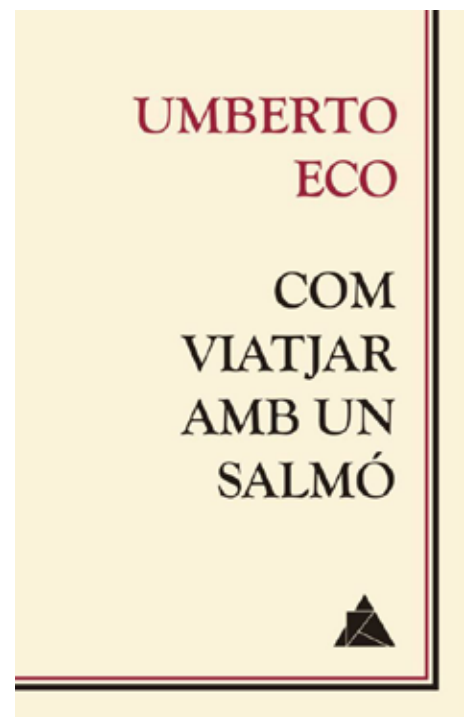
Carles Montpart Tura

No hi ha dubte que des de fa mesos tot el món viu en un estat de gran incertesa. Els nefastos efectes de la pandèmia originada pel Covid-19 han esdevingut una realitat que fa que sovint haguem d'aturar-nos i repensar la nostra vida i el món que entre tots hem anat construint. Aquest mes comentem diverses novetats editorials publicades aquest any 2020 —algunes escrites durant el confinament— que ens inviten des de diversos angles a fer aquesta reflexió.

Unes instruccions clàssiques

Umberto Eco (Alessandria, 1932 – Milà, 2016) va ser un dels intel·lectuals més prestigiosos del segle XX. Filòsof, semiòleg, medievalista i estudis dels mitjans de comunicació de massa, entre les seves obres destaquen els assajos *Apocalíptics i integrats*, *Diari mínim* o *Art i bellesa en l'estètica medieval*, però va ser per les novel·les *El nom de la rosa*, *El pèndol de Foucault* o *El cementiri de Praga* que es va donar a conèixer entre el gran públic.

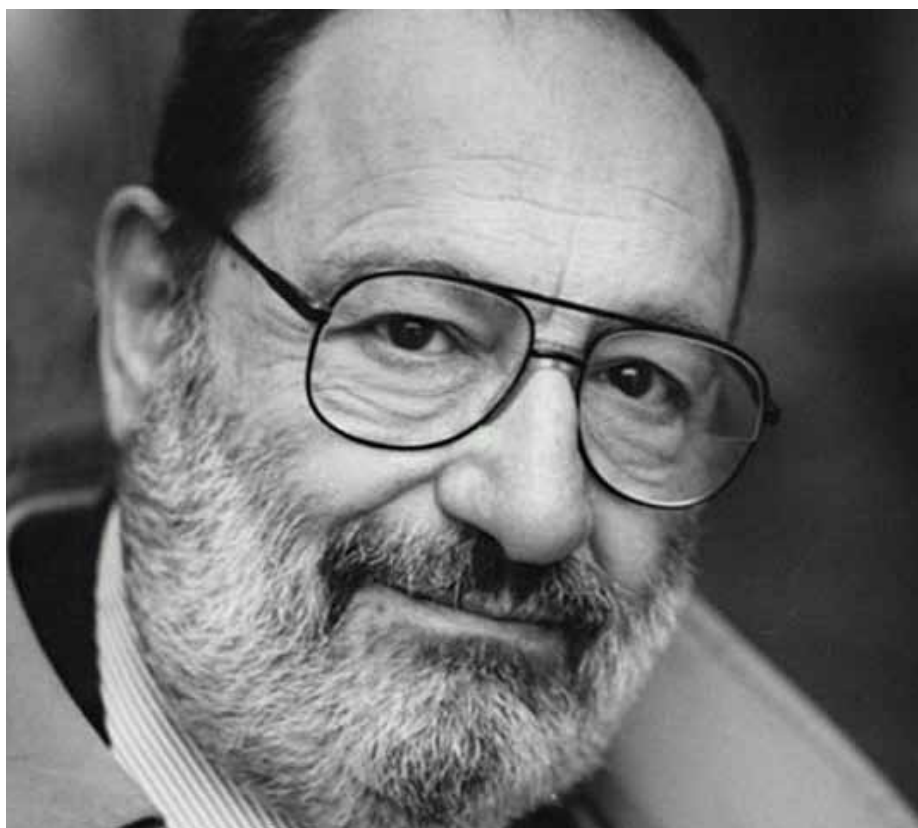
D'aquest autor s'ha editat fa poc *Com viatjar amb un salmó* (Àtic dels Llibres, 2020), un recull d'articles la majoria dels quals ja s'havien publicat en català al volum *El segon diari mínim* (Destino, 1994) en un apartat titulat "Instruccions d'ús". En aquella ocasió, l'autor ens explicava en una nota introductòria que els textos provenien de la secció "La Bustina di Minerva", un espai que Eco havia iniciat a la revista *L'Espresso* l'any 1986. L'edició que ara podem llegir en català hi afegeix una desena d'articles que abracen en el seu conjunt des d'un primerenc "Com fer l'indi", publicat l'any 1975 i que Eco va escriure per als seus fills quan eren petits, fins a articles que van veure la llum durant la primera dècada d'aquest segle.

No cal dir que és un gran plaer per al lector retrobar l'agudesia, la intel·ligència i la fina ironia que destil·len aquests textos d'Umberto Eco. Més enllà de la seva obra assagística més rigorosa, o fins i tot de les seves complexes creacions literàries, aquestes breus peces, pensades com un petit manual d'instruccions, ens acaren a multitud de situacions quotidianes que l'autor sap tractar amb una

gran originalitat, amb un estil desenfadat —sovint irreverent— i amb una gran amenitat. Hi llegirem crítiques a l'ampul·lositat que genera sovint la valoració de l'art modern ("Com presentar un catàleg d'art", p. 14), a la poca efectivitat de les biblioteques públiques ("Com organitzar una biblioteca pública", p. 24) o un hilarant relat sobre les peripècies que va passar l'autor per recuperar un carnet de conduir ("Com substituir un carnet de conduir robat", p. 32). Fins i tot el lector hi trobarà un text que llegit a partir de la situació que estem vivint actualment pren tot un aire nou ("Com evitar malalties contagioses", p. 45).

D'altres textos especialment punyents són la dura crítica que fa Eco de la burocràcia universitària —un món que coneixia bé, ja que en va ser professor molts anys— ("Com fer un inventari", p. 53) o de la poca consideració que tenen en la societat actual els humanistes ("Com invertir el temps", p. 92) i en general els articles que presenten una visió irònicament crítica de diversos aspectes de la societat de consum i del paper dels mitjans de comunicació ("Com comprar *gadgets*", p. 57; "Com presentar a la televisió", p. 84; "Com fer-se popular", p. 160 o "Com menjar un gelat", p. 129). En aquest sentit, al text "Com aparèixer encara que no se sigui ningú" (p. 164), Umberto Eco afirma que "des de fa temps, el concepte de reputació ha cedit lloc al de notorietat. El valor predominant ha passat a ser "aparèixer", i, naturalment, la manera més segura d'aparèixer és sortir a la televisió" (p. 164). Una consideració que el sorgiment de les xarxes socials —el relleu actual de la televisió— no ha fet més que confirmar en un grau extrem.

Umberto Eco

L'autor, doncs, que va viure només els primers anys de l'eclosió tecnològica que ara ens envolta, en va tenir suficient per tenir-ne una opinió crítica. A "Com no fer servir el telèfon mòbil" (p. 145) escrit l'any 1991, per exemple, afirma sense pal·liatius el següent: "Qui té un telèfon mòbil com a símbol de poder està declarant a tothom, per contra, la seva desesperada condició de subaltern" (p. 147), i a "Com castigar qui fa *spam*" (p. 167), l'estudiós ens proposa un original mètode d'evitar els correus indesitjats. *Com viatjar amb un salmó* es tanca amb el text "Com fer filosofia a casa", una suggerent proposta de lectures filosòfiques.

Alegria i felicitat

El confinament al qual vam estar sotmesos durant la primavera ens va dur a haver de viure sense gran part de l'activitat social que gairebé sense adonar-nos-en formava part de la nostra quotidianitat. La felicitat que, en major o menor grau, es pugui desprendre del contacte social amb els nostres semblants queda qüestionada en una situació tan excepcional. En aquest context, va ser molt oportuna la publicació, al mes de març, de *Les petites alegries* (Àtic dels Llibres, 2020) de l'antropòleg Marc Augé (Poitiers, 1935).

L'autor, un dels principals etnòlegs actuals, ha exercit la docència de la seva especialitat a l'École des Hautes Études en Sciences

Socials-Antropologues i ha estat responsable i director de diferents recerques al Centre National de la Recherche Scientifique. És autor d'una extensa obra de la qual s'han traduït al català, entre d'altres, obres com *El geni del paganisme* (1982), *El viatger subterrani. Un etnòleg al metro* (1986), *Els no llocs. Espais de l'anonimat* (1993) o *Les formes de l'oblit* (1998).

A *Les petites alegries* Augé, partint de la dificultat de definir amb un cert rigor el concepte de "felicitat" —malgrat la llarga tradició que té en els estudis filosòfics i que sigui un concepte que l'ONU ha situat darrerament en el centre de les seves polítiques de desenvolupament—, afirma el següent: "Aquest llibre no tractarà de "la" felicitat, sinó de la felicitat en plural [...] Invertint el procediment habitual, intentarem fer una modesta desviació antropològica per observar en quines ocasions i en quines condicions de vegades

Marc Augé

experimentem l'evidència tangible d'un moment i d'un moviment de felicitat. Un moment i no un estat. Un moviment i no una immobilitat permanent" (p. 16-17). I més endavant completa l'enfocament que prendrà amb aquestes paraules: "Si és més exacte, interessant i menys ideològic parlar de petites alegries en plural que de felicitat en singular, és perquè es tracta de localitzar fets, esdeveniments i actituds, i no de parlar d'una cosa tan abstracta com el concepte de felicitat en general" (p. 18).

A partir d'aquí Marc Augé enceta una crònica personal de les petites alegries i dels breus moments de felicitat dels quals ha gaudit al llarg de la seva vida. Unes alegries que l'autor diu que existeixen "malgrat tot" (p. 21) i que tots hauríem de ser capaços de retenir en la memòria perquè acaben constituint el nostre pòsit de

felicitat. Ens explica, per exemple, com l'última trobada amb el seu avi poc abans de morir, i la conversa que hi va tenir, ha constituït en el seu record un d'aquestes moments. L'alegria, doncs, que pot generar el contacte amb els familiars més propers, i també amb el nostre entorn d'amistats, una vida social que sovint descuidem i de la qual només la seva absència ens acaba fent realment conscients del seu valor.

També podem buscar aquests moments en actes creatius com l'escriptura, o en les lectures que fem dels autors que ens agraden, en el retorn als paisatges o als escenaris de moments que ens van causar una bona impressió, i fins i tot a les primeres vegades que vam fer, veure o viure alguna circumstància especialment plaent: "Tots hem conegut una 'primera vegada' en la nostra vida afectiva, professional o intel·lectual. Una 'primera vegada' de la qual guardem una memòria perquè sembla que obre el temps, crea un començament, i aquest sentiment és prou fort per sobreviure al desgast del temps, les desil·lusions de la vida, la temptació de la renúncia o la resignació" (p. 53). Augé també ens parla de l'alegria que ens pot proporcionar fets tan aparentment trivials com recuperar una pel·lícula antiga, tornar a sentir o a cantar una cançó o degustar un plat que ens va deixar una empremta agradable. *Les petites alegries* acaba amb unes consideracions sobre la felicitat a la vellesa. Un text, en definitiva, molt suggerent i que ens pot incitar a valorar amb una nova perspectiva alguns episodis de la nostra vida.

Torbjørn Ekelund

La joia de caminar

El confinament ha fet que molta gent que no ho feia habitualment s'hagi aficionat a caminar. Les escenes de nombrosos grups de persones descobrint els entorns més propers del seu poble han esdevingut un fet quotidià. En la línia del descobriment de petites alegries que Marc Augé ha teoritzat al llibre que acabem de comentar, és interessant la lectura d'un text també de recent aparició: *Elogi dels camins* (Símbol Editors, 2020) de Torbjørn Ekelund (1971), escriptor i periodista noruec cofundador de la revista *Harvest*, una publicació digital sobre temes ambientals.

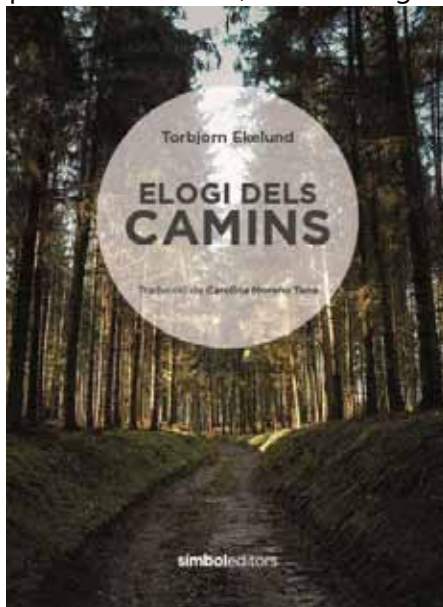
A *Elogi dels camins* Ekelund basteix un assaig sobre la importància dels camins i del fet de caminar. A partir d'una experiència personal traumàtica, el diagnòstic d'una epilèpsia que fa que hagi de deixar de conduir, Ekelund troba en aquesta pràctica un sentit vital que les ocupacions de la seva professió no li proporcionaven. Caminar esdevé per a l'autor —i seguint també en la línia de les reflexions de Marc Augé— un retorn a la consciència d'una pràctica oblidada que en el llibre queda simbolitzada en un camí pel mig del bosc que feia de petit i que partia i arribava a la cabana als afores d'Oslo on Ekelund passava els estius —a prop de casa dels avis. Aquest camí —autèntic *leit-motiv* de l'obra— serà el que l'autor descriurà de nou al final del llibre, ara caminat i viscut amb uns altres ulls.

El llibre, en la línia dels clàssics *La passejada* (Flaneur), de Robert Walser, *Caminar* (Angle Editorial) o *Walden o la vida als boscos*, tots dos d'Henry David Thoreau, aquest últim reeditat recentment també per Símbol Editors, destil·la un gran

amor per la natura i esdevé una reivindicació del fet de desplaçar-se a peu i d'establir un contacte directe amb l'entorn que la nostra societat ha anat deixant de banda: "El viatge ha perdut la seva finalitat originària. Ja no és necessari per a la subsistència, s'ha convertit en un recurs per a l'entreteniment i l'esbarjo. Pugem a l'avió en un racó del món i en baixem en un altre. Així, recorrem distàncies enormes sense cap cost i sense que tinguem cap coneixement dels camins i dels paisatges que hi ha sota la capa de núvols, a milers de metres sota nostre" (p. 11).

Torbjørn Ekelund, que repassa al principi del llibre alguns aspectes històrics de l'evolució humana cap al bipedisme i de la importància i origen dels primers camins, ens dona més endavant testimoni d'algunes de les seves caminades per diversos indrets de Noruega i ens reporta l'experiència d'altres caminadors i senderistes. Algunes de les experiències de l'autor esdevenen el relat d'autèntiques experiències iniciàtiques, com la que du a terme amb el seu amic John a la zona boscosa de Nordmarka i durant la qual es posa a prova el seu sentit de l'orientació.

Acabem aquest comentari amb una reflexió d'Ekelund que no pot tenir més sentit si tenim en compte algunes de les situacions que els catalans estem vivint des de fa alguns anys: "El principi més important i la cara més espantosa de la presó en una democràcia moderna no és la manca de llibertat d'opinió, religió o pensament, és la manca de llibertat en forma de la restricció de la llibertat de moviment, que et condemna a viure en un espai estrictament delimitat, sense possibilitat de desplaçar-te" (p. 153).

Afrontar la incertesa

És evident que tant el confinament que vam viure a la primavera com les diverses restriccions de tot tipus que patim actualment ens afecten des del punt de vista emocional. Hi ha persones, però, que són capaces d'afrontar aquestes situacions d'incertesa d'una forma més positiva, mentre que n'hi ha d'altres en qui la seva reacció pot arribar a vorejar fins i tot la depressió. Quins mecanismes cerebrals estan implicats en aquests comportaments diversos? David Bueno (Barcelona, 1965) intenta donar-nos-en algunes respostes al seu últim llibre, *L'art de persistir* (Ara Llibres, 2020).

David Bueno és un conegut investigador i divulgador científic que col·labora habitualment amb diversos mitjans de comunicació. És doctor en biologia, professor i investigador a la Secció de Genètica Biomèdica, Evolutiva i del Desenvolupament i director de la Càtedra de Neuroeducació UB-EDU1ST de la Universitat de

David Bueno

Barcelona. És autor d'unaseixantena d'articles científics i de vint llibres d'assaig i divulgació, entre els quals podem destacar *Gens i genoma. El programa de la vida* (amb Maria Tricas, Editorial Pòrtic, 2001), *L'enigma de la llibertat* (Edicions Bromera, 2011), *100 controvèrsies de la biologia* (Cossetània Edicions, 2012), *Per a què serveix el sexe?* (amb Eduard Martorell, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2012), *Els límits de la vida* (amb Salvador Macip i Eduard Martorell, Editorial La Galera, 2014), *Cereboflexia* (Plataforma Editorial, 2016) i *Neurociència per a educadors* (Associació de Mestres Rosa Sensat, 2017). Bueno també ha estat distingit amb diversos premis, entre els quals el Premi Europeu de Divulgació Científica (2010) i la Distinció del Claustre de Doctors de la UB per la seva contribució a la divulgació científica (2019).

En aquest nou assaig, que l'autor qualifica de "compromès" perquè "té l'objectiu de contribuir a desenvolupar una societat transformadora, amb un nivell més alt de responsabilitat individual i col·lectiva per part dels seus membres" (p. 9), Bueno planteja un dilema entre dues actituds possibles davant els canvis i la incertesa: d'una banda, la de resistir, la d'enrocar-se en les pròpies posicions, i, per l'altra, la de persistir, una actitud molt més optimista, positiva i proactiva. La tesi de l'autor, que desenvoluparà al llarg del llibre, és que aquesta segona opció vital és molt més adequada per gestionar els canvis i la incertesa del món que ens ha tocat viure: "Resistir contribueix a configurar cervells que ens porten cap a persones, i en conseqüència també cap a societats, més conformistes i menys transformadores [...]. Persistir, en canvi, afavoreix caràcters més transformadors i amb més capacitat d'anàlisi crítica, reflexiva i d'autogestió personal, i per tant amb una mica menys de propensió als dogmatismes autoritaris" (p. 23-24). Ara bé, els mecanismes cerebrals implicats en aquestes respostes no sempre ens ajuden.

Les claus cerebrals del comportament

David Bueno, després de deixar clar que no estem davant d'un llibre d'autoajuda, sinó d'un assaig que parteix de la ciència i de la neurociència, aclareix el següent: "Cal dir que no es tracta d'un llibre sobre la pandèmia i les seves conseqüències, sinó que aprofitarem aquesta conjuntura que tots hem viscut per parlar d'un tema més global: com gestionem els canvis i les incerteses que d'una manera o altra es van succeint a

la vida" (p. 11). A partir d'aquí el llibre va desplegant tot un seguit d'interessants informacions sobre com funciona el nostre cervell i sobre quins són els mecanismes implicats en les nostres respostes davant de diverses situacions. Se'ns explica per què el cervell té la necessitat d'anticipar el futur, i tot el que aquesta activitat implica en diverses àrees d'aquest òrgan, especialment pel que fa al funcionament de la memòria. Descobrirem, per exemple, la gran importància que tenen els records d'experiències passades en la manera com el nostre cervell afronta situacions noves, una informació on no podem deixar de veure-hi un ressò de reflexions que hem comentat abans a partir dels llibres de Marc Augé i de Torbjørn Ekelund. La memòria emocional, doncs, generada a l'amígdala cerebral, dins el sistema límbic, és un dels elements clau en la diversitat de respostes que produïm davant d'un fet nou.

David Bueno ens informa també de la dimensió social del funcionament del nostre cervell, i de com a partir d'un temperament de base més genètica tots podem anar conformant un caràcter que vindrà influït per les experiències i els aprenentatges als quals haguem estat exposats. En aquest sentit, i més enllà del grau d'heretabilitat que puguin tenir alguns trets del nostre comportament, una cultura més individualista i que utilitzi un llenguatge més dogmàtic i autoritari acabarà promovent comportaments més resistents que no pas una cultura que valori més els elements col·lectius i que promogui un llenguatge més democràtic i igualitarista, que acabarà afavorint els mecanismes cerebrals implicats en la persistència, és a dir, els que

ens portaran a adoptar actituds més obertes, empàtiques i, en general, més positives.

De l'impuls de l'emoció a la reflexió

Deixant de banda el sistema límbic, responsable de la generació de les emocions, David Bueno ens parla també de les funcions de l'escorça, l'àrea cerebral relacionada amb el llenguatge, l'empatia, el control dels moviments voluntaris, i responsable també, especialment en la seva part prefrontal, de les anomenades "funcions executives": el raonament i la reflexivitat, la gestió emocional, la planificació de futur, l'adequació dels nostres comportaments, la memòria de treball, el control inhibitori dels impulsos i la flexibilitat cognitiva. Aquestes funcions, que majoritàriament operen de manera preconscient, són les que en última instància modulen en un sentit o en un altre les respostes que puguem donar davant de situacions noves o incertes. En aquest sentit, l'estrès, l'ansietat i la por no ajuden gens a la bona regulació d'uns mecanismes que, si funcionen adequadament, ens porten al que l'autor anomena l'èxit vital, i que en tant que sensació subjectiva de benestar el podríem relacionar amb la felicitat. L'optimisme, la curiositat, la motivació i la resiliència, en canvi, són autèntics motors del control d'aquestes funcions executives. Un control que només és possible des de l'autoconsciència, és a dir, des del procés mental pel qual som conscients de la nostra consciència, fet que afavoreix una interpretació del món més reflexiva i, en el fons, més persistent.

En definitiva, Bueno conclou que totsestemen una posició intermèdia entre les respostes "resistents",

Ignasi Aragay

més controlades pel cervell més profund, on les emocions hi tenen un paper principal, i les "persistents", en què prenen protagonisme les àrees del cervell més reflexives. El temperament, el caràcter i les experiències viscudes ens poden decantar cap a un tipus o altre de resposta. I aquí és on la criança i l'educació tenen un paper fonamental. "Un sistema educatiu que promogui la reflexió crítica, l'esforç recompensador, la creativitat i la capacitat transformadora, i que ho faci a través de la curiositat, la sorpresa positiva i l'alegria, contribuirà a formar persones més proactives i amb més capacitat d'autoanàlisi, amb més competència pel que fa a la gestió emocional i a la resta de funcions executives" (p. 168). Tant individualment com col·lectivament, doncs, l'autor ens ve a dir que és en gran part a les nostres mans decidir quin tipus de societat volem per al futur.

El futur del més joves

I precisament una reflexió sobre el futur dels que ara són joves és *El món us espera* (Empúries, 2020) d'Ignasi Aragay (Barcelona, 1966), un llibre amb forma de llarga carta als seus tres fills en què l'autor fa un sincer balanç sobre la pròpia vida i sobre la relació que ha tingut i la que hauria volgut tenir amb la seva descendència. El llibre és interessant perquè defuig el to moralista que un llibre així podria tenir, i perquè encara amb valentia les pròpies mancances des d'una relativitat adulta que el lector —i més si té fills— pot compartir des del principi.

Tot el text està presidit per la recança que sent l'autor de no haver parlat prou i, sobretot, de no haver manifestat suficientment els seus sentiments: "Per què quasi mai no deixem espai perquè brolli la font de l'espontaneïtat dels sentiments o la densitat de les raons? De

tant amagar-los, els sentiments, al final ja no els trobem" (p. 14). I més endavant afegeix: "Vet aquí, doncs, una veritat massa oculta i tan senzilla. Tremolosament ho dic: us estimo. Molt. Sí, molt. Tot i que en sé ben poc, de l'art d'estimar" (p. 18).

Aragay, que és director adjunt del diari *Ara*, de l'equip fundador del qual va formar part, admet que la seva carrera professional de periodista ha passat sovint per davant de la seva ocupació de pare. Malgrat l'afirmació inicial que "ser pare o mare és una cura d'humilitat permanent, és un anar-te empetitint damunt l'escenari, cada cop amb un paper més secundari, gairebé fins a desaparèixer (p.20), el llibre no deixa de ser, en el fons, una declaració d'amor i un intent de reparació d'aquesta mancança. Ara bé, el llibre té interès perquè va més enllà del que podria ser una història domèstica d'escàs valor i es converteix en una profunda i meditada reflexió sobre el món que els adults deixem als joves, i de la responsabilitat que tant uns com els altres tenim de fer-ho, si en som capaços, una mica millor. A més, Aragay, que és un gran lector, complementa les seves especulacions amb tot un seguit de referències històriques i sobretot literàries que donen al text una considerable volada. En aquest aspecte, sí que la recomanació és contundent: "En això no vulgueu matar el pare. No hi renunciueu, als llibres. Us faran més savis, en el sentit, si més no, de més tolerants i humils, que ja és molt" (p. 42).

Dirigir-se als fills és per a l'autor un bon motiu per analitzar la seva pròpia trajectòria vital. Consideracions sobre el materialisme i la societat de consum, sobre la necessitat

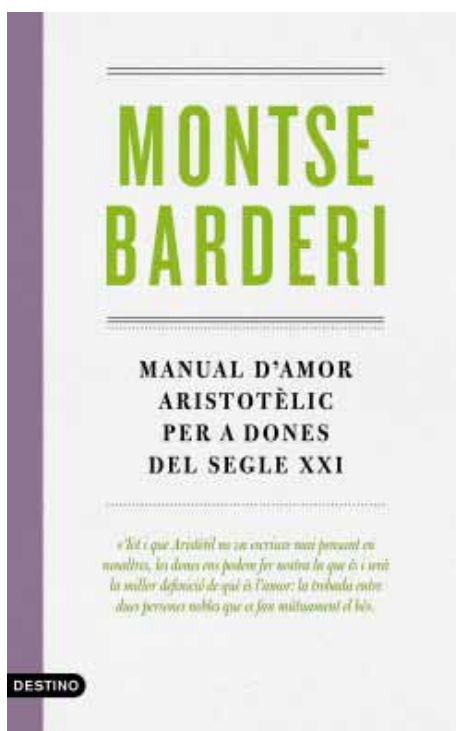
de tenir projectes i d'implicar-se en la lluita per un món millor, sobre la falsedat amb què sovint protegim la nostra imatge o sobre la necessitat de buscar sempre la bondat en un mateix i en els altres, per exemple, porten l'autor a detectar —i a confessar— les pròpies mancances en aquests mateixos terrenys. El llibre acaba amb un conjunt de reflexions sobre la tolerància, l'amistat, la família i la inútil recerca de la perfecció que són molt suggeridores. I, sobretot, amb un bon consell de clars ressons clàssics: cal que ens coneguem molt més a nosaltres mateixos: "Després de conèixer-vos millor a vosaltres mateixos, d'entendre les vostres debilitats i habilitats, us costarà menys oferir-vos als que es creuin en el vostre camí, entendre'ls, empatitzar-hi" (p. 108). El text es tanca amb una torrencial i poètica llista de desitjos per als fills i una altra que resumeix els fets que per a l'autor han estat, en definitiva, més commovedors a la seva vida.

Un manual

Per acabar, i fent honor al títol d'aquest article, esmentem la recent aparició del *Manual d'amor aristotèlic per a dones del segle XXI* (Destino, 2020), de Montserrat Barderi (Sabadell, 1969). Barderi, escriptora i especialista en estudis de gènere, parteix d'un seguit de citacions de l'Ètica a Nicòmac, d'Aristòtil, per bastir un conjunt de reflexions sobre l'amor entès com "la trobada entre persones que es fan mútuament el bé" (p. 13-14).

Estirant d'aquest fil, Barderi exposa, en catorze breus capítols, tot un seguit de situacions que, malgrat que són molt habituals, contradiuen aquesta aspiració

Montserrat Barderi

clàssica. És el que l'autora anomena *mal amor, relació insatisfactòria o maltractament de baix voltatge*, tot plegat un conjunt de relacions que malauradament han esdevingut massa freqüents en el nostre món i que l'autora analitza en detall i denuncia sense pal·liatius. Es tracta de relacions "sense consideració: no hi ha atencions, no hi ha cura, amabilitat, deferència o respecte. És l'amor d'algú que no és amable (que etimològicament significa 'digne de ser estimat')" (p. 16). En diversos capítols, doncs, i sovint amb exemples concrets, l'autora alerta sobre comportaments amorosos tòxics, les seves causes i les conseqüències que se'n deriven. L'objectiu serà, en canvi, buscar la noblesa d'una relació que satisfaci els membres que la mantenen. Un amor que sigui evident: "L'amor no es pot ocultar: si cal buscar-lo, justificar-lo, interpretar-lo, treure'l

de l'amagatall... és que no ho deu ser" (p. 38). I un amor que sigui sensible: "Si l'amor només es vincula a emocions potents, intenses i indubtables, no hi ha cap altre camí que el fracàs [...] Potser es tracta de canviar l'emoció per un cert orgull. Un estar orgullós de la persona que s'estima i dels valors que defensa" (p. 56-57).

El text acaba amb l'apartat "L'amor en temps de la Covid-19", on l'autora explica que ha escrit el llibre durant el confinament del mes de març, i afegeix unes reflexions del tot pertinents: "La situació actual té una relació directa amb l'amor i l'ètica, amb l'estimació noble que celebra la mera existència sense convertir l'altre en un mitjà que ens sigui útil o ens aporti plaers. Aquesta concepció de l'amor és urgent aplicar-la als animals i a la natura. [...] Per això, a banda de

més inversió en investigació i més recursos sanitaris, cal amb urgència un amor ètic cap a l'altre com a primer pas per a un amor ètic cap al món" (p. 80).